

Sig mig, *hva' som* jeg skal gøre med sætningskemaet: De indledende pladser i nudanske indirekte spørgesætninger

Alexandra R. Kratschmer & Henrik Jørgensen

Abstract

This paper discusses the structure of indirect question clauses in Danish. The construction is well-described in the literature, at least as far as the norm language is concerned. However, there is quite an amount of variation in certain syntactic contexts. Some of these have been touched upon in the literature, but not all. The interesting point concerning indirect question clauses in Danish is that their structure seems to be opaque even to language users normally associated with norm-obedience or even norm-setting. When clues like interpunctuation and vicarious subjects are considered, the structure of such sentences seems comparable to the structures of the other Mainland Scandinavian languages, Norwegian and Swedish.

Nøgleord

dansk, indirekte spørgesætninger, subjektsvikarer, standard, sprogbrug, kommatering

1. Indledning

I denne artikel diskuterer vi strukturen i indirekte spørgesætninger i dansk. Konstruktionen er sådan set klar nok og velbeskrevet i litteraturen, hvad det normerede standardsprog angår, sml. Retskrivningsregler §50, 6a. Der florerer en hel del ikke-normerede varianter i nogle bestemte syntaktiske kontekster; en del af disse er konstruktioner beskrevet i litteraturen, men ikke

alle. Når de indirekte spørgesætninger interesserer os, skyldes det, at deres finesser tydeligvis ikke er bevidste for den type “gode og sikre sprogbrugere”, som sprogreguleringen normalt tager hensyn til (sml. Bekendtgørelse om Dansk Sprognævnets virksomhed og sammensætning, §1 stk. 4). Tværtimod synes den danske befolkning – og navnlig blomsten af den opvoksede ungdom på universiteterne – gennem kommatering og forskellige andre variationsfænomener at vise, at den opfattelse af de syntaktiske forhold, som normeringen forudsætter, ikke er standard for dem. Gennem en analyse af de tæt beslægtede fastlandsskandinaviske nabosprog viser vi, at området er struktureret ganske anderledes i dem, og at den ikke-normerede sprogbrug i forskellige henseender er tættere beslægtet med situationen i svensk og norsk.

2. Indirekte spørgesætninger: definition

Indirekte spørgesætninger er eksplicative ledsætninger (kompletivsætninger) semantisk afhængige af verber (fx *vide*), substantiver (fx *anelse*) og adjektiver (fx *nysgerrig*). Disse ord tillader alle semantisk-logisk, at der indsættes en variabel i form af et spørgeord (*hw*-ord: *hvad*, *hvem*, *hvordan*) eller en spørgende konstruktion (*hvilken bog*) for en informationsenhed¹, som ikke er givet i den umiddelbare kontekst, fordi den enten efterlyses, markeres som ukendt eller tilbageholdes. Prototypiske styrende elementer for efterlysning er spørgeverber (*spørge*, *efterlyse*) og imperativ af talehandlingsverber (fx *sig (mig)*), mens intentionelle perceptionsverber (*se efter*, *lytte efter*), udtryk for verificering (*kontrollere*, *verificere*, *tjekke*, *slå fast*) og udtryk for videbegær (*være nysgerrig*, *gerne ville vide*) markerer efterlysning i bredere forstand. Markering som ukendt foretages ved hjælp af udtryk for usikkerhed og ikke-viden (*ikke være sikker*, *ikke vide*), udtryk for glemsel (*glemme*, *ikke huske*) og, i bredere forstand, verber for skøn og gæt (*skønne*, *gætte*). Tilbageholdelse af information styres af udtryk for viden (*vide*, *huske*, *være klar over*), verber for afsløring (*afsløre*, *sig*, *inddrømme*), verber/udtryk for opdagelse, bevidstgørelse (*blive klar over*, *opdage*), ikke-intentionelle perceptionsverber (*se*, *høre*), samt generelt ytrings- og meningsverber (*sig*; *bifalde*).² Vi bruger navnet ‘indirekte spørgesætning’ for alle disse kontekster, da vores ærinde i denne sammenhæng er rent syntaktisk

1 Konjunktionerne *om* og *hvorvidt* er ikke relevante i denne sammenhæng, da de indleder indirekte hjælpes spørgsmål.

2 For en lignende, bred behandling af indirekte spørgesætninger, se fx Bach og Schmitt Jensen (1990: 538-541) vedr. italiensk.

og ikke pragmatisk, og da variabelen, der erstatter informationsenheden i ledsætningen, er spørgende af form.

Eksemplerne (1) (semantisk afhængigt af verbet) og (3) (semantisk afhængigt af adjektivet) viser begge efterlysning af information, mens eksemplet 2 (semantisk afhængigt af verbalsubstantivet) viser mangel på information.

- (1) Jeg vil gerne **vide**, hvem **der** kommer.
- (2) Jeg har ingen **anelse** om, hvem **der** kommer.
- (3) Jeg er **nysgerrig** efter, hvem **der** kommer.

Følgende tre eksempler viser tilbageholdelse af informationsenheden; ledsætningerne er her semantisk afhængige af hhv. et verbum (4), et substantiv (5) og et adjektiv (6).

- (4) Jeg **ved**, hvem **der** kommer.
- (5) Jeg har en **anelse** om, hvem **der** kommer.
- (6) Jeg er **klar** over, hvem **der** kommer.

3. *Der* og *som*: diakront

Det regnes normalt for standard at bruge *der* efter spørgende pronominer som *hvem*, *hvad* og *hvilket*, når disse repræsenterer subjektet i ledsætningen:

- (7) Læs hvilken kendis **der** lige nu har disse guldstøvler til salg på DBA (Den Blå Avis 2017)
- (8) (...) hvor valget af hardware har betydning for hvilke LST-funktioner **der** kan stilles til rådighed (universitetsopgave 2019)
- (9) Ved du, hvem **der** har været mester for dette puds? (Mikkelsen 1911: 34)
- (10) Jeg aner ikke hvad **der** har bevæget ham dertil. (smst.)
- (11) Blot jeg vidste, hvilket parti **der** har vundet. (smst.)
- (12) Det kommer an på, hvor stor en sum **der** bliver tilovers. (smst.)

Dog støder man hyppigt også på brug af *som* i stedet for *der* i disse kontekster:

- (13) Baggrunden for notatet er, at flere undervisere har udtrykt tvivl om, hvilke regler **som** er gældende i bedømmelsessituationen for portolio [sic] og, da flere undervisere oplever uenighed med eksterne censorer på netop dette område. (Notat fra universitetsadministrationen)

- (14) At afgøre hvilke elementer **som** begrunder, og hvilke **som** begrundes, er aldrig blot en mekanisk øvelse – det involverer fortolkning. (Universitetslærebog)
- (15) I vurderingen af hvilke elementer i en tekst **som** har argumentative funktioner som præmis eller konklusion, kan man nemlig bruge argumentmarkører som testinstrument. (Universitetslærebog)

Dette er på ingen måde et nyt fænomen. Mikkelsen (1911: 35) har citater fra det 18. og 19. århundrede med *som* i denne funktion:

- (16) Nu seer jeg, hvad **som** har været Aarsag til min hastige Forandring (Holberg efter Mikkelsen (1911: 35))
- (17) Hvad **som** forvolder dette, kan jeg ikke engang forklare. (Fru Gyllembourg efter Mikkelsen (1911: 35))

Hansen & Heltoft (2011: 1636) giver en eksemplifikation fra 1600-tallet til i dag. De bemærker, at “[m]uligvis har afhængig spørgesætning med *hv*-led og *som* været en løbende mulighed i talesproget, fra reformationen til vore dage.”

4. *Der* og *som*: registerforskelle

Det er interessant at bemærke, at formen med *der* i Aage Hansens *Vort vanskelige sprog* (1965: 177) er kodificeret som standard, og at indsættelsen af *som* på dette sted opfattes som “lavere sprog”:

- (18) Man har jo lov at gætte hvilken af 2 kategorier fra hans skibsværft **som** kunne løbe hurtigst (Tidens Kvinder 1962 efter Hansen 1965: 177)
- (19) Disse tegninger (...) har givet mig et væsentligt indtryk af, hvilken forkyndelse, **som** taler til børn (Kristeligt Dagblad 1962 efter Hansen 1965: 177)

5. Ikke-normeret *som* i ikke-subjektskontekster

Som kan dog også findes i kontekster, hvor der ikke er fremrykket et subjekt, men et led af anden type. Denne konstruktion er helt uden for normeringen, og hvis den nævnes, er det kun i tilfælde, hvor man ønsker at advare mod

den. Aage Hansen anfører et eksempel fra 1955, hvor det famøse *som* har sneget sig ind efter et objekt:

- (20) Jeg overraskes ustandseligt over, hvilken mængde af menneskelighed i enhver henseende, af naturlighed (...) **som** dette folk har bevaret (overs. 1955 efter Hansen 1965: 177-178)

Som efter objekt findes ligeledes i nutidige kontekster:

- (21) Begrundelsen for de enkelte forestillingers kulturelle succes og spredning er ikke afhængig af, hvilke særlige egenskaber hver forestilling har, men i stedet hvilken template, **som** den aktiverer (Studenteropgave, 2019)
- (22) Så fortæl mig, hva' **som** jeg ska' gør' (fra sangteksten "Sig mig" af Citybois, 2019, <https://genius.com/Citybois-sig-mig-lyrics>)
- (23) jeg har kun kigget på hvilke ting **som** X producerer (Mundtl. eksamen Nordisk 2019; kontekst: lydoptagelse børnesprog; formuleringer, som barnet gentager efter voksne, ikke medregnet i analysen (kun netop dem, barnet selv producerer))
- (24) ... den fortæller mig hvilken signatur **som** en android den har (Mundtlig samtale, 2019; fortolket som relativsætning med ekstrapositionsled)

Der findes derudover nutidige kontekster med *som* efter efterlyst adverbial:

- (25) hvordan **som** vi har det ... (underforstået "med hinanden, det er spørgsmålet"; fra *Gift ved første blik*, sæson 2019, sendt 5. september 2019 på DR)
- (26) Jeg foreslår ... Død & Kridte, at Navnegruppen/Svend Rønnest (som ofte tilkendegiver sig her på sitet) eller hvem og hvordan **som** det nu måtte være, oprettede en tråd eller ligefrem en site, hvor alle Netflugts lyse hoveder kunne gå ind og FORESLÅ og ARGUMENTERE for respektive danske navn for pågældende art(er). (http://www.netflugl.dk/forum.php?id=thread&forum_id=4&thread_id=21133)

Og slutteligt kan vi finde kontekster med *som* efter en styrelse, hvis præpositional er strandet (Herslund 1984, Nguyen 2018):

- (27) Mange skoler ved ikke, hvilke tegn på mobning eller lignende, **som** de skal kigge **efter**. (Ekstra Bladet, 2019)
- (28) På baggrund af respondenternes respons på CA-øvelsen kan forskeren så efterfølgende estimere, hvilke attributter for godet **som** respondenterne lægger relativt mest vægt **på**. (KorpusDK)
- (29) T-huskeceller har til opgave, at gemme information om hvilke fremmede celler, **som** kroppen har været inficeret **med**. (KorpusDK)
- (30) og hvor vi hjælper den enkelte med at få afklaret hvilken efteruddannelse og hvilke kurser **som** det kan være relevant at søge tilskud **til**. (KorpusDK)

6. *Der* og *som*: kommatering

Kommatering volder som bekendt udfordringer, selv i det veluddannede befolkningssegment. Interessant nok er fejlagtig brug af komma i den indirekte spørgesætning foran *der* et relativt robust fænomen.³ Og specielt hvis dette bringes i forbindelse med den allerede nævnte ikke-standardgrammatiske brug af *som* i stedet for *der* i disse sætninger (*jeg vil gerne vide(,) hvilke studerende, som har afleveret synopsis*), kunne det tyde på, at tegnsætningen følger brugernes opfattelse af disse kontekster som ‘hovedsætningsrod indeholdende et direkte objekt (*jeg vil gerne vide hvilke studerende*)’ plus ‘relativsætning afhængig af substantivsyntagmekernen *studerende (der/som har afleveret synopsis)*’, en analyse, som vi vil vende tilbage til.

Her følger (skriftlige) eksempler med *der* og forkert kommatering:

- (31) (...) hvor valget af hardware har betydning for hvilke LST-funktioner, **der** kan stilles til rådighed. (Universitetsopgave, 2019)
- (32) men da vi har med redigerede filmoptagelser at gøre, vil vi aldrig helt kunne vide hvor meget styring, **der** har været. (do.)
- (33) Ved kategorisering af svarene i del to har jeg skitseret, hvilken talehandling, **der** primært bliver brugt i hver situation af hver målgruppe (do.)

3 Konstruktionen forekommer med eller uden komma foran det spørgende sætningsled: *jeg vil gerne vide(,) hvilke studerende, der har afleveret synopsis*. Blandt purister er betegnelsen “idiotkomma” for komma foran *der* i indirekte spørgesætninger gængs (Hårbøl 1993: 104, sml. DDO’s opslag ‘idiotkomma’).

- (34) Et syn på, hvilken type talehandlinger, **der** bruges, medfører et bedre overblik over, hvilke høflighedsstrategier, bruges i konteksten, da bestemte talehandlinger kan fastslå, hvilken form for hensyn, taleren tager til modtagerens 'face' (do.)

Eksempler med *som* og forkert komma:

- (35) Boyer fokuserer primært på, hvilken form for religion, **som** transmitteres bedst ... (Universitetsopgave, 2019)
- (36) Og det er ham, der lægger taktikken og i dag skal meddele hvilke 11, **som** skal starte på banen. (KorpusDK)
- (37) Du putter en masse frø i jorden og ved ikke, hvilke af dem, **som** bliver til noget. (KorpusDK)
- (38) For det andet, at der er enighed om, hvilke af disse regler, **som** skal være gældende. (KorpusDK)
- (39) Vi ved jo ikke, hvilke af dyrenes egenskaber, **som** kan gå tabt i løbet af nogle generationer. (KorpusDK)

Flere af eksemplerne med *som* og præpositional stranding (27 og 29) har i øvrigt også forkert kommatering.

Forkert komma (markeret i det følgende med understregning) findes desuden i kontekster uden *som* eller *der*:

- (40) Først må læseren være opmærksom [på] sin egen tænkning under læsning og vide hvilke kognitive processer, det kræver at forstå en bestemt tekst. (Universitetsopgave, 2019)
- (41) I Det Centrale Personregister har vi samtidig indhentet oplysninger om, hvor mange børn under 18 år, du har. (SU-styrelsen, maj 2019)

Og kommateringen kan også være inkonsekvent inden for samme tekst:

- (42) Først må læseren være opmærksom [på] sin egen tænkning under læsning og vide hvilke kognitive processer, det kræver at forstå en bestemt tekst. Herefter er det vigtigt løbende at kunne overvåge, hvad **der** er forstået og ikke forstået. Slutteligt må læseren vide, hvilke kompenserende strategier, **der** er nyttige at anvende, når der opstår problemer med forståelsen under læsningen (Baker & Brown 1984:354). (Universitetsopgave, 2019)

Yderligere inkonsekvens finder vi i denne kilde: Den Blå Avis, netudgave (<https://guide.dba.dk/sjov/laes-hvilken-kendis-der-lige-nu-har-disse-guldstovler-til-salg-pa-dba>), 22.9.2017). Eksempel (44) – med “idiotkomma” – er fra tekstens overskrift, mens eks. (45) – der er korrekt i forhold til normeringen – findes et meget kort stykke nede i teksten:

- (43) Læs hvilken kendis, **der** lige nu har disse guldstøvler til salg på DBA
- (44) Her kan du læse, hvilken kendis **der** har så stor en forkærlighed for genbrug.

Alt dette eksempelmateriale viser, at usikkerheden ikke kun optræder i subjektskontekster, men også i objektskontekster, adverbielle kontekster samt kontekster med præpositionalstranding, hvor det konsekvent er *som*, der optræder.

7. Subjektsvikaren *der* i dansk grammatisk tradition

Den hidtil rådende analyse af subjektsvikaren *der* (og dens alternativ *her*, som udelukkende anvendes i hovedsætninger) i dansk er egentlig opbygget af Kr. Mikkelsen (1911: §§ 13-18). Den videreføres af Paul Diderichsen (1962: § 69, anm. 2) og Erteschik-Shir (1984).

Analysen siger groft sagt, at overalt, hvor subjektspositionen er tom, overtages pladsen af *der/her*. Der er to forskellige konstruktioner, der medfører, at subjektsplassen er tom:

- Den første mulighed findes i alle sætningstyper: Subjektet anses for semantisk ubekendt for modtageren og står derfor på en anden plads i sætningskæden end subjektspositionen, typisk en objektsposition (Diderichsen 1962 §69 till. 2; Erteschik-Shir 1984: 133; Heltoft 1987).
- Den anden mulighed findes kun ved neutral ledfølge. Her kan subjektet være rykket frem på konjunkionalpositionen eller (i relativsætninger) stå i oversætningen. Dermed er subjektspositionen tom, og *der* kan indtage subjektspositionen (Diderichsen 1962 §69, till. 2; Erteschik-Shir 1984: 134).

Eksempler på konstruktion I:

- (45) Nu skal **der** laves pandekager
(46) Saa var **der** faldet en Sten ned fra Taget
(sml. Diderichsen 1962: 182)

Eksempler på konstruktion II:

- (47) Vi vilde se, hvem **der** var højest (indirekte spørgesætning)
(48) Kusken, **der** anede Uraad, standsede Hestene (relativsætning)
(sml. Diderichsen 1962: 183)

Ligheden mellem de to konstruktioner er, at subjektet i begge tilfælde er flyttet væk fra sin normale plads i syntaksen. På den anden side er der tre vigtige forskelle: Den ene er, at konstruktion I fungerer i begge sætningstyper (deklarativ og neutral rækkefølge), mens konstruktion II kun fungerer i neutral rækkefølge. Den anden er, at konstruktion I forudsætter, at subjektet er flyttet tilbage, mens konstruktion II forudsætter, at subjektet er flyttet frem eller befinder sig andetsteds. Endelig viser eksemplerne, at kun konstruktion II kan indledes af *som*; det forekommer aldrig ved konstruktion I.

Analysen af konstruktionerne I og II fra Mikkelsen og Diderichsen videreføres af de fleste nyere fremstillinger af dansk syntaks, inkl. Hansen & Heltoft (2011: 304-306, 1213-1226; 1521-1522, 1593-1595). Konstellationen af *hv*-ord og *der/som* behandles forskellige steder, grundigst 1593-1595, 1635-1636 og 1670-1672. Kun konstruktioner med *der* regnes til normen; brugen af *som* regnes for at være "uden for rigsmålet", hvor 'rigsmålet' forstås som 'det sprog, som normerende instanser ville anbefale'. Hansen & Heltoft peger på tendensen til brug af *som* i forbindelse med særlig omfangsrige *hv*-led (2011: 1670).

Trods de overfladiske paralleller mellem sætninger med *der* og sætninger med *som* er det nødvendigt at analysere de to konstruktioner forskelligt, sml. Hansen & Heltoft (2011: 1671; vores tilføjelser i [] og fremhævninger af *som* og *der*):

[Konjunktionfelt]				[Resten af sætningen]
Fokus	M ¹	A ^{m1}	M ²	Kerne
hvilken af læsningerne	som			der er mest hold i
hvilket materiale...	som			de ønsker retur
hvorfor	mon	så	at ⁴	pengene er væk
hvem af jer	som		at	der har stjålet dem

Tabel 1: Position i sætningskema af *som* og *der* i indirekte spørgesætninger ifølge Hansen & Heltoft (2011: 1671).

Opdelingen af konjunktionfeltet i tabel 1 er lavet efter Hansen & Heltoft 2011: 1589 og 1591. Kernen i konjunktionfeltet er de to modalpladser (M¹ og M²), der indeholder hhv. den ydre og den indre konjunktion (sml. Hansen og Heltoft 2011: 1657-1669). Begge disse placeringer har potentielt tilknyttet adverbialpladser (A^{m1} og A^{m2}), hvoraf vi for overskuelighedens skyld kun medtager den første i skemaet. Desuden rummer konjunktionfeltet en fokusplads helt til venstre.

I indirekte spørgesætninger befinder det spørgeformede element sig på selve konjunktionfeltets fokusplads, *som* indtager M¹ i konjunktionfeltet, og *der* befinder sig inde i kernen på subjekspladsen.

I mange traditionelle grammatikker finder vi en beskrivelse af *som* og *der* som relative partikler (Hansen 1965: 177) eller sågar som relative pronominer ("henførende henvisningsord", Mikkelsen 1911: 291-292). Implicit ville denne identifikation medføre, at de to ord skulle stå på samme plads, mens det fremgår af skemaet ovenover, at den nugældende analyse (fra Diderichsen til Hansen & Heltoft) afviser dette. Interessant nok synes sprogbrugerne dog også at lave identifikationen af *som* og *der* i henseende til funktion. Hansen & Heltoft (2011: 1671) peger på de tilsyneladende analogier med relativkonstruktioner, især omkring de ikke-standardmæssige konstruktioner. Konstruktionerne bliver tilsyneladende opfattet af sprogbrugerne ud fra lokale mønstre uden hensyn til den globale syntaks.

Hansen & Heltoft beskriver situationen (2011: 1670-1672) således: *Hv-*leddet behandles af sprogbrugerne som et fællesled, og resten af sætningen

4 Forekomsten af *at* på M2 er det 'indre at', sml. Hansen & Heltoft (2011: 1160).

fortolkes som en (præsupponeret) relativsætning, der er knyttet hertil. Vi sætter for tydelighedens skyld eksemplerne ind i en tabel:

Oversætning	”Fællesled”	”Relativsætning”
Ansøgere bør have at vide	hvilket materiale	som udvalget har fundet relevant

Tabel 2: Sprogbrugernes tilsyneladende analyse af en indirekte spørgesætning som fællesled plus relativsætning (den indirekte spørgesætning er semantisk styret af et verbum i oversætningen).

I dette tilfælde viser konstruktionen sig som anakolutisk, idet verbet *vide* normalt ikke tager nominalt objekt, kun sætningsformet objekt. Vi generaliserer denne analyse til eksemplerne med substantiv og adjektiv som semantisk styrende:

Oversætning	”Fællesled”	”Relativsætning”
Jeg har ingen anelse om	hvem	der (/som) kommer
Jeg er nysgerrig efter	hvem	der (/som) kommer

Tabel 3: Sprogbrugernes tilsyneladende analyse af indirekte spørgesætninger som fællesled plus relativsætning (de indirekte spørgesætninger er semantisk styret af hhv. et substantiv og et adjektiv i oversætningen).

Den sidste del af konstruktionen bliver altså opfattet som et sammenhængende lokalt mønster, men det betinger, at den første del af konstruktionen ikke længere giver en kohærent mening, da det er tydeligt, at den overordnede syntaktiske sammenhængs valenskrav ikke bliver opfyldt i disse konstruktioner. Det er også interessant, at en nærmest anakolutisk konstruktion udvikler sig til ‘hvad vi plejer at gøre’. Selv om konstruktionen næppe kan analyseres anderledes, end at den er anakolutisk, ser det ud til, at den efterhånden ikke opleves sådan.⁵ En analyse af de prosodiske forhold omkring disse konstruktioner ville være relevant, men falder uden for rammerne af denne fremstilling.

5 Den hyppigt forekommende forkerte kommatering i kontekster som *jo flere, der kommer...* synes at vise, at forekomsten af et *der* udløser en re-analyse af den lokale kontekst som en relativsætning, uanset hvilke anakolutier der ellers optræder, hvilket igen viser, at dette fænomen er meget mere generelt end i de indirekte spørgesætninger (tak til Jan Heegaard for observationen).

Det kunne også se ud, som om relativsætningerne kan blive påvirket af de typiske konstruktioner fra indirekte spørgesætninger, sml. dette tilfælde, hvor *der* forekommer et sted, hvor standardsproget ikke forudsiger det:

- (49) [når du bager,] være [sic!] ikke bange for at benytte grøntsager, hvis smage **der** kan komplementere det søde (studenteropgave 2019)⁶

8. Et blik på søstersprogene: svensk og norsk

Svensk og norsk anvender andre markører end dansk for funktion I og II. Som foreløbigt subjekt anvendes *det* (med enkelte eksotiske imitationer af danske mønstre i norsk som undtagelse, sml. Western (1921: 263)). I ledsætninger anvendes *som* efter spørgeord.

Svensk anvender altid *som* på subjektspladsen efter andre konjunktioner, sml. Thorell (1973: 236).

- (50) Tag reda på vilken dag **som** är lämplig (Thorell)
 (51) Människorna i familjer med hund bör därför ha ordentliga kunskaper om vilka livsmedel **som** kan skada vovven. (<https://www.zooplus.se/magasin/hund/hundutfodring/vad-far-hunden-inte-ata/>)
 (52) Det är inte känt vad **som** exakt gör att vindruvorna är giftiga för hunden. (<https://www.modernadjurforsakingar.se/tips-och-rad/vad-far-hundar-inte-ata/>)

Angående norsk analyseres *som* ifølge Askedal (1986: 29) i dette tilfælde som placeret på subjektspladsen, analogt med analysen af *der* (kstr. II) i dansk.

- (53) Å vite hva **som** skal skje i den nærmeste fremtid og hvordan det påvirker ditt liv. (<https://www.waterlogic.no/blogg/betydningen-av-trivsel-pa-arbeidsplassen/>)
 (54) Kun ved å øke kompetansen rundt hva **som** skaper trivsel på en arbeidsplass, er vi et skritt nærmere målet. (<https://fagbloggen.fagakademiet.no/7-faktorer-som-er-viktige-for-a-oppna-trivsel-pa-jobben>)

6 Dette er dog muligvis en generalisering af nogle gængse ikke-standardkonstruktioner:

- (i) ... en virus som der har spredt sig meget hurtigere end ventet
 (ii) ... en hund som der har fået lopper igen-igen, og som der ikke er til at komme af med
 Tak til Lars Heltoft for at gøre os opmærksomme på denne mulighed

- (55) Her får du vite hva **som** skjer på Aker Brygge. (<https://www.akerbrygge.no/hva-skjer/>)
- (56) Dersom du ønsker å holde deg oppdatert om hva **som** skjer i Oslo Spektrum, kan du melde deg på vårt Nyhetsbrev, følge oss på Twitter og Facebook! (<https://www.oslospektrum.no/arrangementer.133570.no.html>)

Svensk og norsk opviser således en anden løsning på problemet end dansk.

- I tilfælde, hvor det element, der opfylder sætningens subjektivalens, af semantisk-pragmatiske grunde ikke kan udfylde subjektsplassen, indsættes *det*.
- I tilfælde, hvor subjektet er et spørgeord i konjunktionalfeltet, anvendes *som* til at udfylde subjektsplassen.

9. Et bud på en analyse af dansk efter svensk-norsk forbillede

En tilsvarende analyse af dansk kunne se således ud:

- I tilfælde, hvor det element, der opfylder sætningens subjektivalens, af semantisk-pragmatiske grunde ikke kan udfylde subjektfunktionen, indsættes *der*.
- I tilfælde, hvor subjektet er et spørgeord i konjunktionalfeltet, anvendes enten *der* eller *som* (med en præference for *der* i traditionelt skriftsprog).

Som kan uden for traditionelt skriftsprog anvendes, hvor spørgeordet har en anden funktion end subjektfunktionen i ledsætningen.

Disse analyser fastholder, at der er tale om subjektvikarer i de indirekte ledsætninger.

Modalfelt			Kernefelt						Lokaliseringsfelt
Fokus	M1	M2	S	A1	V	IO-DO	A3	P-MV	FA
hvem		(at)	der		er kommet				
hvem	som	(at)			er kommet				
hvad		(at)	jeg		skal gøre				
hvad	som	(at)	jeg		skal gøre				

Table 4: Position i sætningskemaet af *der* og *som* i nudanske indirekte spørgesætninger.

Dette er nøje parallelt med relativsætningerne. Vi indsætter følgende sætninger: “[Hvem er den mand] *der* er kommet”, “[Hvem er den mand] *som* er kommet” og “[Hvem er den mand] (*som*) du har hilst på.” og “hvis smage *der* kan komplementere det søde”.

Modalfelt			Kernefelt						Lokaliseringsfelt
Fokus	M1	M2	S	A1	V	IO-DO	A3	P-MV	FA
		(at)	der		er kommet				
	som	(at)			er kommet				
	(som)	(at)	du		har hilst			på	
hvis smage			der		kan komplementere	det søde			

Table 5: Position i sætningskemaet af *der* og *som* i nudanske relativsætninger.

10. Konklusion

I sprogbbruken anvendes *som* ganske hyppigt i indirekte spørgesætninger; den standardsproglige præference for *der* i denne sætningstype ser ud til at være i stærk konkurrence med *som*. Som bemærket af Hansen & Heltoft kan vi ikke vide, om den standardsproglige *der*-norm nogensinde har haft greb om befolkningen i sin helhed.

Som dukker op på steder, hvor *der* i henhold til normen ikke ville forekomme. *Som* forekommer i tilfælde, hvor spørgeordet er ikke-subjekt, og hvor standardsproget ikke har noget indskudselement i den pågældende konstruktion, fx når spørgeordet er direkte objekt, styrelse eller adverbial.

Det ser ud, som om sprogbrugerne foretager en re-analyse, hvor spørgeelementet fortolkes som korrelat, og resten af sætningen opfattes som en relativsætning knyttet hertil. Spørgeelementets status i forhold til den indlejrende syntaks er i denne “folkesyntaktiske” analyse helt uklar.

Det er formentlig nødvendigt at adskille brugen af *som* og *der* i deklarativ ordstilling fra brugen i neutral ordstilling. Det er to forskellige typer, og det er også to forskellige sæt markører. I deklarativ ordstilling finder vi kun *der*, men i neutral ordstilling både *som* og *der*. Valget mellem *der* og *som* i neutral ordstilling ville formentlig have været frit, hvis det ikke havde været for sprognormeringen.

Om forfatterne

Alexandra Regina Kratschmer, lektor, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Henrik Jørgensen, lektor, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet.

Litteratur

- Askedal, J. O. (1986): Topologisk feltanalyse, koderingssystemer og pragmatisk funktions. En kontrastiv fremstilling på grundlag av norsk, tysk, japansk og russisk. *NyS* 16-17, 18-55. <https://www.nys.dk/article/view/13341/11363> (lokaliseret 15.9.2019).
- Bach, S. & J. Schmitt Jensen (1990): *Større italiensk grammatik*. København: Munksgaard.
- Dansk Sprognævn. Retskrivning. § 45-51. Komma. <https://dsn.dk/retskrivning/retskrivningsregler/a7-40-60/a7-45-51> (lokaliseret 2.9.2019).
- Diderichsen, P. (1946): *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Den danske ordbog. <https://ordnet.dk/ddo> (lokaliseret 24. 1. 2020).
- Erteschik-Shir, N. (1984): Der. *Nordic Journal of Linguistics* 8, 131-148.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. Odense/København: Syddansk Universitetsforlag/Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, Aa. (1965): *Vort vanskelige sprog*. 2. udgave. København: Grafisk Forlag.

- Herslund, M. (1984): Particles, Prefixes and Prepositional Stranding. *Ny-danske Studier* 14, 34-71.
- Hårbøl, K. (1993): Kommaer i praksis – den grammatiske kommatering i nogle bøger og aviser. I *Nyt fra Sprognævnet 1993/4*. H. G. Jacobsen & M. Gradenwitz (red.). København: Dansk Sprognævn & Dansk lærerforening, 89-123.
- Mikkelsen, Kr. (1911): *Dansk Ordafjningslære*. København: Lehmann og Stage.
- Nguyen, M. H. (2018): Om præpositionsstranding i dansk. *Language Works – Sprogvidenskabeligt Studentertidsskrift* 3/1, 62-89.
- Thorell, O. (1973): *Svensk Grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Vikner, St. (1991): Relative der and other Co elements in Danish. *Lingua* 84, 109-136.
- Western, A. (1921). *Norsk riksmåls-grammatikk for studerende og lærere*. Kristiania: Aschehoug.

Internetkilder

- Aker Brygge, Bydel Oslo. <https://www.akerbrygge.no/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Citybois. 2019. Sig mig. Sangtekst (udgivelsesdato: 8. februar 2019). <https://genius.com/Citybois-sig-mig-lyrics> (lokaliseret 5.4.2020).
- Den Blå Avis. <https://www.dba.dk/> (lokaliseret 23.3.2019).
- Ekstrabladet. <https://ekstrabladet.dk/> (lokaliseret 3.10.2019).
- KorpusDK. <https://ordnet.dk/korpusdk> (lokaliseret 10.10.2019).
- Moderna Djurförsäkringar. <https://www.modernadjurforsakringar.se/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Netfugl. <https://www.netfugl.dk/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Oslo Spektrum. <https://www.oslopektrum.no/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Waterlogic Norge. <https://www.waterlogic.no/> (lokaliseret 24.1.2020).
- Aarhus Universitet. Administration. <https://www.au.dk/> (lokaliseret 16.5.2020).
- zooplus AG Sweden. <https://www.zooplus.se/> (lokaliseret 24.1.2020).